

GEORGES DEPEYROT - DELIA MOISIL, *Le trésar de Frâncești (Rounanie). Les débuts de la crise du denier (98-235)*, Moneta, Wetteren, 2004, 168 p. (cu 24 fig.)

Lucrarea, *Le trésar de Frâncești (Rounanie). Les débuts de la crise du denier (98-235)* a apărut probabil din dorința de a aduce noi date și interpretări referitoare la diversele aspecte care au marcat evoluția din punct

⁶ Vezi, de exemplu: H. Helgeland, *Roman Army Religion*, in *ANRW*, II/16.2, 1978, p. 1470-1505; M. P. Speidel, *The Religion of Iuppiter Dolichenus in the Roman Army*, Leiden, 1978; M. P. Speidel and A. Dimitrova-Milčeva, *The Cult of the Genii in the Roman Army and a New Military Deity*, in *ANRW*, II/16.2, 1978, p. 1542-1555; M. Ziolkowski, *Kult cesarski w religii wojsk rzymskich w Brytanii (I-III w.n.e.) (The Emperor Cult in the Religion of the Roman Army in Roman Britain (the 1st-3rd Century A.D.))*, in *BP*, 3, 1984, p. 167-176; idem, *Il culto della disciplina nella religione degli eserciti romani*, in *RSA*, 20 (1990), 1992, p. 97-107; Y. Le Bohec, *L'Armée romaine sous le Haut-Empire*², Paris, 1990, p. 252-267; J. Rüpke, *Domus militiae. Die religiöse Konstruktion des Krieges in Rom*, Stuttgart, 1990; G. L. Irby-Massie, *The Roman Army and the Cult of the Campestres*, in *ZPE*, 113, 1996, p. 293-300; A. Bendlin, *Peripheral-Centres-Central Peripheries: Religion Communication in the Roman Empire*, in *Römische Reichsreligion und Provinzialreligion*, Herausgegeben von H. Cancik und J. Rüpke, Tübingen, 1997, p. 44-45; O. Stoll, *Excubatio ad signa. Die Wache bei den Fahnen in den römischen Armee und andere Beiträge zur kulturgeschichtlichen und historischen Bedeutung eines militärischen Symbols*, St. Katharinen, 1995; idem, „Offizier und Gentleman“. *Der römische Offizier als Kultfunktionär*, in *Klio*, 80, 1998, 1, p. 134-162; *The Roman army as a community. Including papers of a conference held at Birkbeck College, University of London on 11-12 January, 1997*, edited by A. Goldsworthy and I. Haynes, Portsmouth, 1999, *passim*.

de vedere monetar a Imperiului Roman în secolele I-III p.C.

Tezaurul descoperit în localitatea mai sus menționată a fost publicat pentru prima dată de C. Moisil în *Creșterea Colecțiilor Academiei Române, 1939-1940* (1944) fiind constituit din 1365 piese, toate denari romani care, în cea mai mare parte, acoperă perioada delimitată de domniile împăraților Nero și Elagabal. Din 1970 acest depozit se află spre păstrare la Muzeul Național de Istorie a României după ce, inițial, fusese achiziționat prin cumpărare, la 8 mai 1935, de către Cabinetul de Medalii al Academiei Române.

În 2004, tezaurul de la Frâncești a făcut obiectul unui amplu studiu care tratează în mod special evoluția pe care a parcurs-o denarul roman până la introducerea amoninianiului de către Caracalla, eveniment ce a marcat începutul crizei monetare în Imperiul Roman.

Din punct de vedere al structurii conținutului, lucrarea *Le trésor de Frâncești (Romanie), Les débus de la crise du denier (98-235)* este structurată în șase capitole precedate de o firescă introducere. Cele șase capitole sunt următoarele: Capitolul I, *Greutatea denarilor* (p. 5-7); Capitolul II, *Titlul monedelor de argint la Roma* (p. 7-36); Capitolul III, *Producția și durata utilizării denarilor* (p. 36-46); Capitolul IV, *Principalele tezaure de denari* (p. 46-74); Capitolul V, *Începutul crizei de bani la Roma* (74-79); Capitolul VI, *Tezaurul de la Frâncești* (p. 79-81).

În capitolul I *Greutatea denarilor*, este realizată o analiză comparativă a greutateii denarilor din cadrul tezaurului de la Frâncești, cu cel al denarilor dintr-un alt mare tezaur descoperit în Polonia (Nietulisko Male). Datele obținute sunt comparate cu cele rezultate urma studierii greutateilor denarilor aflați în colecția British Museum sau în alte diverse cataloage numismatice realizate de H. Mattingly, R. A. G. Carlson ori K. Mitkova-Szubert.

Capitolul II este dedicat titlului argintului pe care îl aveau monedele emise la Roma. Și în acest caz autorii au analizat situația comparativ, pe perioade de timp (domnii de împărați romani), folosind în acest sens ca instrumente de lucru lucrările lui D. R. Walker, H. Mattingly și E. A. Sydenham. Concluzia care se deprinde, în urma analizei întreprinse, coroborată cu datele oferite de cele opt tabele sinoptice care acoperă perioada de la Nerva la Sever Alexander este aceea că în secolele I-III p.C. titlul argintului la Roma a cunoscut o scădere constantă. O revigorare a titlului se înregistrează în vremea lui Caracalla pentru ca ulterior, începând cu Macrinus, acesta să își reia panta descendentă. Acest capitol este însoțit și de o bogată bibliografie (16 lucrări) referitoare la problema titlului argintului denarilor romani.

Capitolul III, *Protecția și durata utilizării denarilor*, este dedicată studiului și circulației banilor. Și cu acest prilej autorii fac apel la o serie de tabele și grafice care le-au facilitat consemnarea unor concluzii interesante. Capitolul tratează probleme importante cum ar fi: 1) Producția globală și anuală de denari; 2) Durata utilizării

monedelor; 3) Repartizarea geografică a tezaurelor în imperiu. Menționăm câteva din concluziile la care s-a ajuns: producția denarilor a crescut până la Antoninus Pius după care a început să scadă; începând cu Antoninus, denarii sunt emiși cu greutate și titlul alterat; producția monetară crește sub Antoninus și Septimius Severus; atelierele monetare ajung să producă cantități tot mai mari de monedă dar cu stoc de metal din ce în ce mai redus (spre exemplu, sub Commodus cu același stoc de argint se produceau cu 30% mai multe monede decât sub Nerva, iar între Macrinus și Sever Alexander cu 55% mai mult); o bună perioadă de timp monedele republicane și flaviene se mențin în circulație fără a depăși domnia lui Traian care va opera o retragere a monedelor vechi și grele; monedele lui Traian și Hadrian supraviețuiesc până la Commodus și Septimius Severus dar scad treptat; între 98 și 235 la Roma au avut loc două retopiri: una sub Traian (pentru monedele Flavilor) și alta sub Severi (pentru monedele Antoninilor); tezaurele cu denari sunt prost repartizate în întreg imperiul, iar zonele cu supraabundență, respectiv zonele unde împăratul trimite mari cantități de denari, sunt asociate cu evenimente de natură politico-militară.

În capitolul IV sunt redată principalele tezaure cu denari din diferitele regiuni ale Imperiului Roman și care acoperă perioada cuprinsă între domnia lui Traian și cea a lui Sever Alexander.

Capitolul V tratează începutul crizei banilor la Roma. Astfel, se constată că în secolul II p.C. putem vorbi atât o stabilitate monetară cât și de existența condițiilor care dezlănșează criza. Până la Traian difuziunea denarilor în imperiu putea avea mai multe explicații: nevoi locale (sub Augustus); conflicte militare (sub Flavieni) etc. În timpul lui Traian atelierele monetare dispun de imense cantități de aur și argint ca urmare a cuceririi regatului lui Decebal. De fapt, Traian este cel care rețopește moneda veche motivația având la bază dorința împăratului de a specula diferența ușoară de greutate și titlu între denarii vechi și cei noi. Mulți dintre denarii romani sunt trimiși în vremea lui Traian mai ales în Peninsula Balcanică fapt datorat războaielor cu dacii. Acest fenomen de difuziune a denarilor mai ales către regiunile de margine ale imperiului se menține și în vremea lui Haerican. Abia sub Antoninus se constată primele modificări în privința cantității și calității. Ulterior imperiul se va confrunta cu o serie de fenomene ca: scăderea titlului argintului; aliajul mediu al denarilor ajunge la 85%; bateriile de monedă cunosc o puternică creștere; se înregistrează o diferență între cantitățile de metal disponibile și numărul denarilor produși; cantitățile de metal scad treptat.

Concluziile la care s-a ajuns în urma studierii cauzelor care au provocat criza banilor la Roma ar fi următoarele: în secolul I p.C. imperiul cunoaște o perioadă de bogăție monetară, menținută după reforma lui Nero și sub Flavieni; noile rezerve de metal din vremea lui Traian mențin calitatea monedei; echilibrul este păstrat sub

Hadrian, dar calitățile fizice ale monedelor au fost ușor afectate; primele dificultăți sunt consemnate sub Antoninus când producția de denari scade în paralel cu scăderea titlului; criza se manifestă sub Marcus Aurelius și Commodus, iar Septimius Severus optează pentru măsuri drastice; natura crizei secolului III p.C. s-a datorat cantității de argint disponibilă care a fost în continuă scădere; criza se pare că a avut rădăcini mai îndepărtate: reținerea lui Hadrian de a mai cuceri noi teritorii; politica defensivă a imperiului, la care se va ajunge, și care a oferit mai mult prilej de ohelțul decât de pradă.

Capitolul VI este dedicat tezaurului de la Frâncești în care autorii oferă informații legate de localizarea depozitului, locul și anul descoperirii acestuia, locul de depozitare. Cu acest prilej este menționat și tezaurul de la Pădurețu care prezintă asemănări cu cel de la Frâncești.

În concluzie, putem afirma că studierea tezaurului de la Frâncești a oferit posibilitatea studierii evoluției monetare a Imperiului Roman, în perioada secolelor I - III p.C., precum și a unor factori care au caracterizat-o: aliajul și greutatea denarilor, teaurizarea lor, cronologia baterii acestora etc. Lucrarea este completată și cu un catalog al monedelor din cadrul tezaurului de la Frâncești, respectiv 24 de planșe. Adăugăm la cele deja precizate, condițiile grafice excelente ale studiului și bibliografia bogată, de bună calitate utilizată în realizarea lui. Toate aceste lucruri fac din lucrarea *Le trésor de Frâncești (Roumanie), Les débuts de la crise du denier (98-235)* o referință ce merită toată atenția și care credem va reuși să suscite interesul multor istorici.

TIBERIUS D. PĂRPĂUȚĂ